

LIBANON – EGY NEHEZEN EGYBETARTHATÓ „JOGI ÉS VALLÁSI MOZAIK” ESETE

André KAHLMEYER: *Familienrecht und Konfessionalismus im Libanon*
– *Geschichte, Personenstandsregelungen und Zivilehe*
Saarbrücken, Müller, 2008. 186. ISBN 978-3-8364-9093-1

A hazai nemzetközi magánjogászok előtt is ismert jelenség az, amikor a – nemzetközi magánjogi kódexben (1979. évi 13. tvr.) vagy nemzetközi szerződésben, illetve újabban uniós rendeletben – foglalt kollíziós szabály olyan állam jogrendszerének alkalmazásához vezet el, amelyen belül több, elkülönülő anyagi jog szabályozza ugyanazon életviszonyt. Az egy államon belül „párhuzamosan létező” jogrendszerek a leggyakrabban területi alapon különülnek el egymástól; jó példát jelentenek erre az USA és más tengerentúli, föderatív felépítésű angolszász államok egyes tagállamainak, vagy éppen Nagy-Britannia történelmi területi egységeinek önálló jogrendszerei. A hazai nemzetközi magánjogi joggyakorlat szembesül időnként azzal a jelenséggel is, amikor a kollíziós szabályok által „felhívott” külföldi jogrendszer államában létező többféle anyagi szabályozás nem területi, hanem személyi alapon különül el egymástól oly módon, hogy a lakosság egyes – vallási vagy etnikai alapon elkülönülő – csoportjai eltérő joganyag személyi hatálya alá tartoznak.

Közhelyszerű megállapítás, hogy a magánjog klasszikus területei közül a személyi, családi és az öröklési jogviszonyok azok, amelyeknek intézményeire az adott társadalom szociális, kulturális, vallási, etnikai stb. tényezői a leginkább rányomják a bélyegüket. Nem is véletlen, hogy az említett jogi partikularizmus – egy szuverén államon belüli párhuzamos jogrendek léte – leginkább e jogterületeken fordul elő, és az kevésbé érinti a gazdaság működéséhez szorosabban kapcsolódó magánjogi területeket (kötelmi, dologi jog, szellemi alkotások joga, társasági jog), amelyeknek sokkal inkább az egységes nemzetgazdaság, és belső piac követelményeinek kell megfelelniük, sőt manapság nemzetek feletti szinten is egységesülést mutatnak. Az említett jelenség legmarkánsabban az iszlám többségű – vagy jelentős iszlám lakossággal rendelkező – közel-keleti és más ázsiai államokra jellemző, éspedig vallási alapon: a helyi állampolgárok személyállapotí, családi és öröklési jogviszonyaira felekezeti hovatartozásuktól függően eltérő joganyag vonatkozik. E jelenséget egy konkrét ország, Libanon példáján keresztül vizsgálja André Kahlmeyer, *Családjog és konfesszionalizmus Libanonban* c. német nyelven megjelent művében.

A szerző által vizsgált ország esetében ez a vallási alapú jogi partikularizmus ha lehet, még sokszínűbb, mint más keleti országokban: az országban jelenleg ti-

zennyolc, az állam által elismert¹ vallási közösség létezik. E sokszínűség kialakulásában jelentősen szerepet játszottak az egyháztörténeti okok. Még jóval az 1054. évi nagy kelet-nyugati egyházszakadás előtt, a korai keresztény időszakban lezajlott dogmatikai viták éppen a közel-keleti térségben vezettek a legtöbb konfliktushoz, amelyek máig kiható szakadásokat eredményeztek egyfelől a korai egyetemes zsinatok krisztológiai tanításait követő egyházak (római katolicizmus és bizánci ortodoxia), másfelől a zsinati tanításokat elutasító „ősi keleti” – antichalkedóni (örmény, szír, kopt) illetve nesztoriánus – egyházak között. E megosztottságot csak fokozta az, hogy a korai újkorban (XVI-XVIII. sz.) e különböző hittanítású ill. rítusú keleti egyházak részlegesen unióra léptek a római Szentszékkal, aminek folytán csak Libanonban ma hat különböző rítusú keleti katolikus egyház van jelen; és még nem ejtettünk szót az újkori missziók nyomán a térségben megjelent különféle protestáns gyülekezetekről. A libanoni vallási sokszínűség létrejöttében azonban a fő tényezőt talán az ország földrajzi adottságai jelentették. A Közel-Keletet uraló birodalmak a Libanon-hegyvidéken annak elzártsága és terepviszonyai folytán rendszerint nehezen tudtak teljeskörű uralmat gyakorolni, aminek egyik következményeképpen a vidék többször vált menedékhévé az „aktuális” birodalmi államvalláshoz képest eretnekségnek tekintett vallási irányzatok követőinek: így különösen a VII. században az ország történelmét és mai arculatát markánsan meghatározó maronita keresztényeknek, néhány évszázaddal később pedig az iszlám fő, „ortodox” vonulatából kiszakadó drúzoknak. E vallási közösségek felett – azok „földrajzi védettsége” okán – a mindenkori birodalmak főhatósága nem egyszer csak névleges volt, és autonómiájukat később az oszmán uralkodók el is ismerték.

A szerző a tanulmányban kiemeli, hogy a felekezeti hovatarozás meghatározó volta Libanonban két szinten is jelentkezik: egyfelől közjogi szinten – ezt a szerző politikai konfesszionálisnak nevezi –, másrészt a magánélet, a hétköznapi viszonyok szintén (a szerző szóhasználatával társadalmi konfesszionálisnak).

A libanoni *politikai konfesszionális* mibenlétéről idehaza is fogalma lehet mindenkinek, aki az elmúlt években – vagy inkább évtizedekben – akár csak laikus érdeklődőként a hazai sajtóban megjelent publicisztikákon és a napi híreken keresztül figyelemmel követte az országban zajló eseményeket. A XX. első felében a francia mandátum idején formálódott, majd a függetlenség hajnalán, 1943-ban elfogadott Nemzeti Paktumban lefektetett libanoni politikai rendszer az ország meghatározó vallási közösségei között létrejött, meglehetősen törekeny hatalommegosztáson alapul. Ennek lényege, hogy a parlamenti mandátumok megoszlanak a vallási közössé-

¹ Államilag elismert, közjogi jogállással bíró vallási közösségnek minősülnek Libanonban az alábbiak: 1. *keresztény egyházak*: 1.1. a Római Szentszékkal közösségben álló (katolikus) egyházak: maronita, latin-, görög- (melkita), szír-, örmény- és káld-katolikus egyházak; 1.2. görög-ortodox egyház; 1.3. ősi keleti antichalkedóni ortodox (miafizita – tévesen „monofizita”) – egyházak: örmény-, szír- és kopt-ortodox egyházak; 1.4. a Kelet Apostoli Egyháza („asszír” egyház); 1.5. evangélikus egyház; 2. *muszlim felekezetek*: 2.1. szunniták; 2.2. síiták; 2.3. alaviták; 2.4. izmaeliták; 3. *drúzok*; 4. *zsidó felekezet*. Megjegyzendő viszont, hogy a vallási közösségek jogállására vonatkozó libanoni szabályozás bizonytalansága folytán nem is teljesen egységesek az álláspontok az államilag elismert felekezetek számára nézve; egyes álláspontok 17-re, mások 19-re teszik ezek számát.

gek között, sőt az egyes közjogi és egyéb vezető állami tisztségeket is – egy sajátos „proporcionális rendszerben” – eleve meghatározott vallási közösségek jogosultak betölteni.² E kvóták még a múlt század közepén kerültek meghatározásra, a lakosság akkori hozzávetőleges vallási összetételének megfelelően, és azokon az 1975-1989 közötti véres polgárháborút lezáró Taifi Megállapodás (1989) is csak kismértékben változtatott.³ A tényleges demográfiai arányok azonban mára – a keresztény lakosság nagyfokú emigrációja és a muszlim közösségek körében eleve magasabb népszaporulat folytán – markánsan megváltoztak.⁴ Az ország modern kori történetében már több közjogi dokumentum is nemzeti célként tűzte ki a politikai konfesszionális felszámolását, ám az erre irányuló konszenzuseresésnek egyelőre nyoma sincs, sőt a libanoni politikai-közjogi rendszer az utóbbi években (nem utolsósorban a szíriai polgárháború hatására) újból erősen destabilizálódni látszik.

A szerző monográfiájának fókuszában azonban elsősorban a libanoni konfesszionális más aspektusa, a társadalmi konfesszionális áll, mégpedig annak is egy szűkebb szelete: a „*jogi konfesszionális*”, azaz a felekezeti hovatartozás kihatása az egyén személyi és családi jogállására. A jelenlegi libanoni személyállapoti és családi joganyag vázolását megelőzően – a történeti módszert követve – az annak kialakulásában leginkább szerepet játszó két tényezőt mutatja be: egyrészt a másvalású alattvalók térséget uraló iszlám birodalmakban (Ommajádok, Abbászidák, mameluk, majd oszmán uralom) elfoglalt jogállásának alakulását, másrészt a libanoni jogrendszer kifejlődésében szerepet játszott nyugati – döntő részben francia – hatásokat. Ez a libanoni jogfejlődést befolyásoló két hatás egyáltalán nem csupán egymást időben váltva, hanem párhuzamosan is érvényesült: többé-kevésbé közismert, hogy az ország maronita (és más katolikus) közösségeinek elitje „vigyázó szeméit Párizsra vetette” már az iszlám uralom évszázadaiban is. E közösségek fő külföldi érdekvédője a Magas Portánál Franciaország volt; a francia gazdasági, kulturális és politikai befolyás időtartama Libanonban így korántsem korlátozódik a francia mandátum mintegy két évtizedes (1920-1943) időszakára.

A Libanonban máig fennmaradt személyállapoti és családjogi konfesszionális forrását a szerző a klasszikus iszlám jog másvallásúakra vonatkozó szabályozásában látja. Ennek sajátossága, hogy védett – bár alárendelt jogállású – kisebbségként kezelte a „Könyv birtokosainak” (ahl al-Kitab) tekintett vallások (keresztények, zsidók) követőit (dhimmi). A shari'a jog rendezte az ilyen alattvalóknak az iszlám államhatalomhoz és a muszlim közösség (umma) tagjaihoz fűződő jogviszonyait, ám annak hatálya nem terjedt ki az ilyen dhimmi-közösségek belső ügyeire, és azok tagjainak egymáshoz fűződő jogviszonyaira. Utóbbiakra az adott kisebbségi közösség saját joganyaga és igazságszolgáltatása volt irányadó, az adott közösség legfőbb val-

² A mindenkori államelnök pl. maronita keresztény, a kormányfő szunnita, a törvényhozás elnöke pedig síita muszlim kell, hogy legyen.

³ A parlamenti mandátumok aránya a korábbi (keresztényeknek kedvező) 55-45 % helyett 50-50 % lett.

⁴ Politikailag rendkívül „kényes kérdés” lévén, az országban 1932 óta nem végeztek hivatalos népszámlálást, így csupán becslések állnak rendelkezésre. Utóbbiak szerint a keresztény lakosság aránya ma már legfeljebb csak mintegy 30 % körül lehet.

lái vezetőjének joghatósága – és a muszlim uralkodóval szembeni felelőssége – mellett. E sajátos vallási és jogi autonómia legkifejlettebb formáját, *millet*-rendszer néven az Oszmán Birodalomban érte el.

Libanonban – legalábbis a személyi, családi és öröklési jog területén – lényegében a mai napig ez a *millet*-rendszer él tovább bizonyos módosult formában azzal, hogy formálisan immár valamennyi elismert vallási közösség egyenrangúnak tekintendő. Míg valamiféle egységes libanoni nemzettudatról a mai napig csak erős fenntartásokkal beszélhetünk, annál erősebb az egyes közösségek önálló identitástudata. Libanoni sajátosság, hogy az egyes vallási közösségek saját identitásuk meghatározásánál nagyon eltérő orientációs pontokra támaszkodnak: a szunnita muszlimok jelentős része számára az iszlám egyetemessége a meghatározó, illetve (a görög-ortodoxok és melkita görög-katolikusok egy részével együtt) a pánarab nacionalizmus felé tájékozódik, a síiták számára Irán jelenti az „origót”; ezzel szemben a maronita keresztény elit tekintélyes része (amint e recenzió írója személyesen is tapasztalta) magát az európai kultúrkör részének és/vagy az ősi főníciai vagy arámi – tehát feltétlenül az arab hódítás előtti! – levantei örökség letéteményesének tekinti, és szinte semmit sem tart annál sértőbbnek, mint ha a kívülállók „arabnak” tekintik. Ha a helyiek vállalják is a „libanoni” jelzőt saját nemzeti identitásuk megjelölésére, ezalatt sokan ma is nagyon mást értenek: míg a fiatal generációk egy részében (ennek jelei különösen a 2005. évi „cédrusos forradalom” óta mutatkoznak meg) erősödik egyfajta vallási közösségeken átívelő libanoni összetartozás-tudat, addig a jobboldali keresztény elit egy része ma is csak saját közösségét tartja „valódi” libanoninak, egyfajta „idegen testnek”, „betolakodóknak” érezve az országban élő muszlimokat.⁵ Ezt a jelenséget a monográfia szerzője úgy írja le, hogy egységes libanoni nemzet helyett a libanoni társadalom egyfajta „mozaik-társadalomként” létezik, azaz „*kisebb, felekezeti 'nemzetek' konzorciumaként*”.⁶ Egy libanoni számára az identitásának elsődleges kifejezője a mai napig a felekezeti hovatartozása. És fordítva: egy libanoninak valamely vallási közösséghez tartozása nem csak, illetve nem elsősorban az érintett személyes meggyőződését, világnézetét fejezi ki, hanem identitását, társadalmi és jogi státuszát.

A szerző munkájában arra a következtetésre jut, hogy a jelenlegi jogi konfesszionizmus, amely többé-kevésbé jól működött az oszmán birodalomban, a *modern körülmények között gátját képezi az egységes libanoni nemzettudat megszüldülésének*, és erősen gyengíti az ország belső kohézióját. Okkal merül fel a kérdés – és művének utolsó fejezeteiben ezt vizsgálja a szerző is –, hogy milyen esélyei lehetnek a konfesszionizmus felszámolásának, a jogrendszer és igazságszolgáltatási szervezet szekularizálásának.

Libanon modern kori történetét folyamatosan olyan reformkísérletek szegélyezik, amelyek e jogi konfesszionizmus megszüntetésére irányultak. Már a XIX. század

⁵ Ez az attitűd fokozottan jelentkezik az országban a legutóbbi évtizedekben megtelepedett, a társadalom peremén élő, állampolgársággal nem rendelkező – nagy többségében muszlim – palesztín menekültekkel szemben.

⁶ Ld. a monográfia 111. oldalát.

közepén kezdődő oszmán reformok (tanzimát) is, amelyek vallási hovatartozástól függetlenül polgári jogegyenlőséget biztosítottak valamennyi oszmán alattvalónak, célul tűzték ki az „archaikus jogi struktúrák” felszámolását, ám ezek soha nem érték el a személyállapoti és családi jog területét. A francia mandátum idején több ízben is sor került egységes libanoni családi jog megalkotására irányuló reformtervek kidolgozására, ezek azonban – éppúgy, mint a független Libanon fennállása óta történt hasonló kísérletek – meghiúsultak, részben a meghatározó vallási közösségek elítjének, részben egyes vallási vezetőknek az ellenállásán. Ilyen körülmények között a vallási közösségek jogi és igazságszolgáltatási autonómiájának teljes megszüntetése, a lakosság egészére kötelezően kiterjedő egységes, világi családi jog bevezetése teljesen irreális. A szerző részletesen ismerteti azt az 1997. évi, Elias Hrawi államelnöktől származó reformjavaslatot, amely a meglévő, vallási alapú jogok mellé egy polgári családi jogrendet vezetne be párhuzamosan, fakultatív jelleggel; a monográfia függelékében közli is e törvénytervezet arab szövegét és német fordítását. Egy ilyen szabadon választható polgári családjogi rendszer mindenekelőtt azon libanoniak helyzetét könnyítené meg, akik – különböző vallási közösségekhez tartozván – jelenleg belföldön egyáltalán nem,⁷ vagy csak nagy nehézségek árán léphetnek egymással házassági kötelékre, és emiatt rendszerint külföldön (pl. Ciprus, Törökország, Franciaország) kötnek polgári házasságot. Az ilyen, külföldön kötött polgári házasságok Libanonban nemzetközi magánjogi szempontból is nagyon sajátos, felemás jogi helyzetet eredményeznek: azok joghatásait a libanoni állami jogrend – ellentétben az érintettek felekezetével – elismeri. Ugyanakkor az ilyen házasság joghatásaira (házastársak jogai és kötelezettségei) és annak esetleges felbontására a libanoni bíróságok – vonatkozó libanoni polgári joganyag hiányában – kizárólag külföldi joganyagot, éspedig a házasságkötés helye szerinti állam családi jogát tudják alkalmazni, jöllehet ezen államhoz a feleket esetleg semmiféle szoros kötelék nem fűzi egy – esetleg évtizedekkel korábbi – „pillanatnyi mozzanaton” kívül.⁸

André Kahlmeyer monográfiája egy olyan jogrendszerrel foglalkozik, amely többféle jogi kultúra kereszteződésében fekszik. A németül tudó olvasók közül nem csupán a Libanon politikatörténetével, a jogi kultúrák fejlődésével vagy összehasonlító joggal foglalkozó szakértők számára javasolt olvasmány. A szerző által vizsgált jelenséggel ui. manapság a gyakorlati jogalkalmazás is szembesül, éspedig nem csupán Európának a jelentősebb számú bevándorolt népességgel rendelkező államaiban, de idehaza is egyre gyakrabban. A hazai bírósági, közjegyzői, anyakönyvi, gyámhivatali stb. eljárásokban is növekvő számban fordulnak elő esetek, amikor olyan kül-

⁷ A felekezeti jogokban rejlő házasságkötési akadályok folytán (pl. muszlim nő nem muszlim férfival történő házasságkötésének tilalma az iszlám jogban; megkeresztelt nem megkeresztelttel történő házasságának kánoni tilalma a keresztény egyházjogokban, stb.)

⁸ A házasságkötés helye a nemzetközi magánjogban rendszerint csupán a házasságkötés *alaki* érvényességére irányadó jogot határozza meg; a házastársak egymással szembeni jogaira és kötelezettségeire, házassági vagyoni jogra, valamint a kötelék bontására viszont a legtöbb szabályozás azon állam jogát rendeli alkalmazni, amelyhez a házastársakat valamilyen *szorosabb és tartósabb jellegű kapcsolat* fűzi (pl. állampolgárságuk szerinti jog, lakóhelyük vagy szokásos tartózkodási helyük szerinti jog).

földi állam jogát kell alkalmazni, amelyben – Libanonhoz hasonlóan – több jogrendszer létezik a lakosság egyes csoportjaira. Ilyen jogesetek elbírálásánál (pl. libanoni állampolgárok magyarországi házasságkötése vagy házasság-felbontása, szíriai állampolgár örökgyógyó magyarországi hagyatéka, Indiában tett apai elismerő nyilatkozat belföldi joghatásaink kérdése, stb.) rendszerint megkerülhetetlen az a kérdés, hogy a jogviszonyban érintett fél ezek közül melyiknek a személyi hatálya alá tartozik, illetve többféle jog érintettsége esetén melyik alkalmazandó. Tendenciaként egyre inkább érvényesül, hogy az ilyen – interperszonális – kollíziók feloldására a nemzetközi magánjog immár kifejezett szabályokat alkot; ez egyaránt megfigyelhető a legutóbbi időkből elfogadott nemzeti kollíziós kódexekben,⁹ valamint a kollíziós nemzetközi magánjogot egységesítő nemzetközi egyezményekben, illetve uniós rendeletekben.¹⁰ A könyv így érdekes háttér-ismeretekkel szolgál külföldi vonatkozású ügyekben eljáró gyakorló jogászok számára is az ilyen kollíziós esetek jobb megértéséhez.

Szócs Tibor

⁹ A jellemzően követett megoldás szerint, ha a felhívott külföldi jogrendszer államában a személyek egyes csoportjaira nézve eltérő joganyag van hatályban, akkor elsősorban az érintett állam saját személyközi (interperszonális) szabályozása irányadó; ha pedig nincsenek ilyen szabályok, akkor azon joganyag, amellyel az ügy tényállása a legszorosabb kapcsolatban áll. Ilyen megoldást követ pl. a német EGBGB 4. cikk (3) bekezdése, az osztrák IPRG 5. § (3) bekezdése, az olasz Nmtv. (218/1995. tv.) 18. cikke, a 2004. évi belga Nmtv. 17. cikk 2. §-a, a 2005. évi bolgár Nmtv. 41. cikk (3)-(4) bekezdése, a 2011. évi lengyel Nmtv. 9. cikke, az 1999. évi szlovén Nmtv. 9. cikke és az orosz Ptk. 1188. cikke.

¹⁰ Ld. pl. a házassági bontójog kollíziós szabályait egységesítő „Róma-III” rendelet (1259/2010/EU rendelet) 15. cikke, az európai öröklési rendelet (650/2012/EU rendelet) 37. cikke.